

FİRDEVSÎ-İ RÛMÎ'NİN BİR MÛNAZARASI

Halil İbrahim USTA*

Özet

Firdevsî-i Rûmî, Süleymân-nâme adlı eserinde konuyu daha iyi anlatabilmek için fırsat buldukça kısa veya uzun bazı manzum parçalar söyler. Bazen de konu ile ilgili çeşitli hikâye ve kıssaları, metne dahil eder. Bu yazıda incelediğimiz metin de böyle didaktik bir amaçla esere katılmıştır. Söz konusu metin, eserin 45. cildinde geçmektedir. Ayrıca bütün hikâyenin yazar tarafından yorumlandığı bir bölüm de vardır. Mübahase bölümünde şeker ve tuz arasındaki tartışmayı, münazara bölümünde ise şeker, bal ve pekmez arasındaki karşılıklı atışmayı aktardıktan sonra, son bölümde müellif kendisi de konuya dahil olur ve bu rumuzlardan ne anlaşılması gerektiğini etraflıca anlatır.

Anahtar Sözcükler: Hulviyyat, Tatlılar, Münazara, Mübahase, Firdevsî-i Rûmî, Süleymân-nâme, Tarihî Türkiye Türkçesi .

Abstract

A Contest of Firdevsî-i Rûmî

Firdevsî-i Rûmî, in his work Süleymân-nâme, whenever he finds the opportunity, introduces some passages written in verses some shorter, others longer, for the subject to be better understood by the reader. Sometimes various short stories and anecdotes related to the subject are also introduced into the text. The text that we deal with in this article, was added in the book for this didactic purpose. The fragment in question is included in the 45th volume. At the same time, in the book

---

* Prof. Dr., Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

there is a chapter in which all the story is interpreted by the writer himself. The author, after describing the quarrel between sugar and salt in the chapter entitled “mübahase”, and the argument between sugar, honey and pekmez (grape molasses/thick syrup of grape juice) in the chapter “münazara”, includes himself in the text in the last chapter and he explains thoroughly what the reader should understand from these symbols.

Keywords: Desserts, Candies, Discussion, Argumentation, Firdevsî-i Rûmî, Süleymân-nâme, Old Anatolian Turkish.

GİRİŞ

Münazara sözü, “Bir konu üzerinde, belli kural ve yöntemlere uyularak yapılan tartışma” veya “divan edebiyatında zıt varlıklar ve kavramlar arasındaki karşıtlığı anlatan yazı türü” şeklinde tanımlanmaktadır. (Türkçe Sözlük 1998: 1608-1609) Hem yazılı hem de sözlü edebiyatta değişik nazım türleri kullanılarak çeşitli örnekleri verilen münazara hakkında tarihsel ve teorik açıdan ayrıntılı bilgilerin verildiği kaynaklar mevcuttur. (Abik; Diriöz; Jarring)

Mübahase için Türkçe Sözlük’te sadece “konuşma” denilerek yetinilmişken (1998:1600), Örnekleriyle Türkçe Sözlük’te “1. Bir iş hakkında iki kişi arasında söylenen söz; çeşitli konular hakkında karşılıklı konuşma. 2. Bahse girme; bahis; iddia.” karşılıkları verilmiştir. (MEB 1996: 2033) Konuyla ilgili diğer kaynaklarda ise, *münazara* (*Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, VI, 468-469, İstanbul:Dergâh,1986) sözünden başka *eytişme* (*Yazın Terimleri Sözlüğü*, 61, Ankara: TDK 1974), *savlı tartışma* (*Yazın Terimleri Sözlüğü*, 102, Ankara: Dil Derneği 1998) ve *tartış* (Yaşar Yörük, *Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, 92, Ankara) terimlerine de rastlanmaktadır.

Eski Edebiyatımızda Münazara ve Mübahase : Eski edebiyatımızda münazaralar, konularına ve içeriklerine göre: a) Mizahî eserler, b) Ahlâkî, hikemî ve tasavvufî eserler, c) Sanatkârane bir üslûba zemin olan konuları içeren eserler, şeklinde tasnif edilmişlerdir.(Levend 1980, 635-636)

Temsilî hikâyeler başlığı altında verilen münazara türündeki eserler arasında eski edebiyatımızda çok ünlü olanlarından bazıları şunlardır: *Münâzara-i Gül ü Husrev*, *Münâzara-i Savm u İd*, *Münâzara-i Bahar u Şitâ*, *Münâzara-i Şeb ü Rûz* vd.(Levend 1988, 140-141)

Bir edebî tür olmak yanında, eski edebiyatımızda “münazara” usulünün şair ve yazarlar arasında karşılıklı bir iletişim aracı gibi kullanıldığını da tezkire yazarlarından öğreniyoruz: “Şairler arası sözü edilen münasebetlerin muhakkak ki en geniş kısmı, uzak yakın her çeşidinden arkadaşlık ve yakınlıklar içerisinde ortaya çıkan «müşâare, mülâtefe, mutâyebe, muhâcât, münâzara ve muhâvere»lerle ilgilidir. Bunların kimisi basit takılma ve şakalar, kimi her çeşidinden sohbet ve eğlence meclislerinin, laübali ve rindce yaşayışın icabı vakit geçirmeler, kimi müsabaka ve rekabetler, kimi de haddini bildirme, küçük düşürme, alay etme, durumunu sarsma, intikam alma, iç yüzünü açığa vurma vb. gayelere dayanır.”(Tolasa, 295-296) Üstelik bu yolla şairlerin ve yazarların kendilerini ifade etmeleri çok tutulan bir yoldur: “... buna benzer daha bazı örneklerden, şairler arası bu tür ilişkilerin, bir bakıma edebî gelenek halini aldığı, çevrenin bunu hoş gördüğünü, hatta şairden bir ölçüde bunu beklediğini sezme ve şair açısından, bunun bir tür tanınma, kendisini tanıtmaya yolu olduğunu söylemek mümkündür.” (Tolasa, 297)

Firdevsî-i Rûmî: XV. yüzyılın son yarısında ve XVI. yüzyılın ilk yarısında yaşamış olan Firdevsî-i Rûmî, İranlı Firdevsî'den ayırt edilmek için "Firdevsî-i Rûmî, Firdevsî-i Tavîl, Uzun Firdevsî, Türk Firdevsî ve Türk Firdevsisi" gibi adlarla anılmıştır. Asıl adının Şerefeddin Musa olduğu ileri sürülmektedir. M.Fuad Köprülü, *Süleymân-nâme-i Kebîr*'in 75. cildinin giriş kısmında verilen bilgilere dayanarak Firdevsî-i Rûmî'nin doğum tarihini H.857 (M.1453) olarak belirtmiştir. (Köprülü, 649-650) Ölüm tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte eserlerinde yer alan bazı ifadelerden H.918 (M.1512) yılında hayatta olduğu sonucuna varılmıştır.(Kutb-nâme, XV) Firdevsî-i Rûmî'nin hayatı hakkında, kaynaklarda hemen hemen hiç bilgi bulunmamaktadır. M.Fuad Köprülü, *Süleymân-nâme-i Kebîr*'in 75. cildinin girişinde Firdevsî-i Rûmî tarafından verilen bilgilerden yararlanarak bazı açıklamalarda bulunmuştur. Bu bilgiler başka yayınlarda da aynen tekrar edilmiştir.

Firdevsî'nin hayatı hakkında bugüne kadar verilen bilgiler bütünüyle ağızdan ağıza yayılmış efsanevî sözlere dayanmaktadır. Zaten müellifin hayatı her zaman, *Süleymân-nâme-i Kebîr*'in yazılış hikâyesi ile birlikte gündeme gelmiş ve gerçek dışı bilgilerle donatılmıştır.

Firdevsî-i Rûmî'ye hem yaşadığı dönemde hem de sonradan ün kazandıran ve tanınmasını sağlayan en önemli eseri *Süleymân-nâme-i Kebîr*'dir. (Halil İbrahim Usta, *Firdevsî-i Rûmî Süleymân-nâme-i Kebîr (İnceleme-Metin-Sözlük)*, Ankara Üniversitesi. Doktora Tezi ; Sezer Özyaşamış Şakar, “Firdevsî-i Rûmî ve Terceme-i Câmeşûy-nâme”, *Turkish Studies*, 2/4, 723-730.)

Süleymân-nâme-i Kebîr: Dönemin (XV.-XVI.yy.) dil, edebiyat ve halk bilimi özelliklerini taşıyan hatta astronomi, coğrafya, tıp ve gemicilik gibi alanları da ilgilendiren *Süleymân-nâme-i Kebîr*, bu güne kadar ele alınan metinlerden farklı özelliklere sahiptir. Esas temayı Hazret-i Süleymân'ın kıssaları oluşturmakta, yukarıda belirttiğimiz alanlarla ilgili konular, ise yazarın kendine has üslubu ve sanatlı anlatımıyla sürüp gitmektedir. Dil ve üslup bakımından dönemindeki eserlerden farklılıklar gösteren *Süleymân-nâme-i Kebîr*, bu özelliği ile yeni bir dönemin temel eserlerinden biri olma izlenimini vermektedir.

Firdevsî-i Rûmî bu eseri için bütün hayatı boyunca uğraşmış ve üç hükümdar devrinde (II.Mehmed, II.Bâyezîd, I.Selîm) eserini yazmaya devam etmiştir. Bu hacimli eseri meydana getirirken Firdevsî-i Rûmî, daha başka çalışmalar da yapmış, telif ve çeviri birçok eser ortaya koymuştur. *Süleymân-nâme-i Kebîr*'in ne kadar uzun bir devrede yazıldığını yine Firdevsî-i Rûmî'nin sözlerinden öğreniyoruz: “Elli altmış yıl kıluban `ömri harc / Bir Süleymân-nâme itdüm Şâha derc” [*Süleymân-nâme-i Kebîr*, 138a.21]

Firdevsî-i Rûmî, *Süleymân-nâme-i Kebîr*'i yaklaşık olarak II.Mehmed'in hükümdarlığı döneminde yazmaya başlamış; hükümdarın ölümüne kadar eserin 7 cildini tamamlamıştır. II.Bâyezîd'in tahta çıkışından sonra onun isteği üzerine eserini yazmaya devam eden Firdevsî-i Rûmî, *Süleymân-nâme-i Kebîr*'i tamamlayarak bu hükümdara sunmuştur. Öte yandan, 81.cüze başlarken I.Selîm'e dua ve senada bulunmaktadır. *Süleymân-nâme-i Kebîr*'in yazılması için gerek II.Mehmed gerekse II.Bâyezîd teşvik edici olmuşlar, hatta müsveddelerini temize çekirmek için ücretlerini bizzat ödedikleri kâtipler görevlendirmişlerdir.

Süleymân-nâme-i Kebîr, bütün dinî söylentileri, hikâyeleri bir araya toplayan, ayrıca felsefe, hendese, ilm-i nücûm ve hekimliğe ait bilgileri de içeren önemli bir eserdir.

Süleymân-nâme-i Kebîr'in üzerinde çalıştığımız "mücelled"inin iki nüshası bulunmaktadır. Bir "mücelled"de altı cilt bulunmaktadır. Burada işlediğimiz mübahase ve münazara bölümleri eserin 45. cildinde yer almaktadır. Bu nüshalar Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine Kitaplığı bölümünde 1530 ve 1531 numaralarda kayıtlıdır. (Karatay: II, 2785; 2786)

Münâzara-i Seyf ü Kalem: Firdevsî-i Rûmî, *Münâzara-i Seyf ü Kalem* adında bir eser de ortaya koymuştur.(Köprülü, 649) Bir nüshası Ali Emiri, Manzum Eserler Bölümü 576 numarada saklanmakta olan eserin H.890[M.1485]da telif edildiği bilinmektedir. Bu noktadan hareketle, Firdevsî-i Rûmî'nin münazara türüne özel bir ilgi duyduğu söylenebilir. (Ahmet Tanyıldız, *Firdevsî-i Tavîl – Münâzara-i Seyf ü Kalem (İnceleme-Metin-Sözlük)*. Hacettepe Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi.)

Süleymân-nâme-i Kebîr'in mübahase ve münazara bölümleri: *Süleymân-nâme-i Kebîr*'de yeri geldikçe müellif konuyu daha iyi anlatabilmek için kısa veya uzun bazı manzum parçalar söyler. Bazen de konu ile ilgili çeşitli hikâye ve kıssaları, metne dahil eder. Bu yazıda üzerinde durmak istediğimiz metin de böyle didaktik bir amaçla esere katılmıştır. Eserin 45. cildinde “Der-beyân-ı mubâhase-i şekker ve milh” ve “Dâsitân-ı münâzara kerden-i şekker ve ‘asel ve dūş-âb der pîş-i Süleymân ‘aleyhi’s-selâm” başlıkları altında geçmektedir. Ayrıca bütün hikâyenin yazar tarafından yorumlandığı “Der-temsîlât-i münâzara-i şekker ve ‘asel ve dūş-âb” başlıklı bir bölüm de vardır. **Mübahase** bölümünde şeker ve tuz arasındaki tartışmayı, **münazara** bölümünde ise şeker, bal ve pekmez arasındaki karşılıklı atışmayı aktardıktan sonra, son olarak **temsîlat** bölümünde müellif kendisi de konuya dahil olur ve bu rumuzlardan ne anlaşılmasını gerektiğini uzun uzun anlatır.

METİN*

[143a] ... (20) DER-BEYÂN-I MUBÂHAŞE-İ ŞEKKER VE MİLĤ

Ĥakîm kavlınce Elhenc cinnî, cinler leşkerleri ile Key-Ĥubâd Şâha gitmekde, ‘azm-i Feleşîn (21) etmekde; ammâ ki bizüm kışşamız Süleymânda, nite: Rivâyet-i eşaĥ budur ki Ĥazret-i Süleymân dîvân ĥurup oturmuşıdı, ol ĥinde [143b] ĥuşluk vaĥtı yêtdi, çâşni-gîrler dîvân-ı Süleymâna büyük sîniler ile elvân envâ‘ ni‘metler getürdiler, yer yerin sofraları ĥarîr (2) pîş-gîrler ile begler önine şaldılar ve andan soñra yırtıcı ĥuşlar önine şıĥır ĥatır deve ĥoyun leşlerin getürdiler (3) ve ĥubûbât yeyen ĥuşlar önine dâne döktiler, fi‘l-cümle insân ve murĥân ta‘âmlu ta‘âmın yemege başladılar; dillerince şükr-i (4) Ĥâlîĥ demege başladılar. Süleymân ĥazretinüñ nazarında zerrîn tebsi içinde nebât-şekker ĥururdu ve bir sîmîn tebsi içinde milĥ-i (5) enderânî ĥururdu ki aña Rûmda milĥ-i Anĥariyye dêrler ve bir tebside daĥı arpa ĥurusıyla zeytûn iftâr êderdi; daĥı ĥâl diliyle (6) nebât-şekker, milĥ-i enderânîye eydür: Ya nemek, senüñ ne ĥaddüñdür ki Süleymân dergâhına gelesiñ ve zerrîn tabaĥ içinde (7) durmaĥ ne ĥaddüñdür ki sen ol acı dillü ‘azâbî şü köpüĥi ĥuz degül misin ki her ĥanda leş olsa yâ bart baş olsa (8) anuñ üzerine ekerler ve her yerde ki sen ĥuzuñ eşeri şûr-âb olsa ol yerde nebât ve giyâh bitmez, kifâf-ı insân (9) içün kimse zirâ‘at êtmez illâ ki meger sen ĥuzuñ menfa‘ati ve cinsüñ şûr-âbuñ ĥâşıyyeti budur kim Etrâk-i dîĥkânî (10) ve dervîş-i şehristânî bâmları ĥamları üzerlerine dokerler, varup yüzine depme ururlar ya‘nî kim raĥmet yaĥmurı yaĥıcaĥ (11) ĥalâyıĥ üzerine ya‘nî kim ol ĥâneler şâĥibinüñ üstine bârân-ı raĥmet sebĥ êtmeye. Ben ĥod ol şehd ü şekkerem ki (12) vaĥanum bûsîtân gülsîtân içinde ĥuzr-pûş ĥulledâr gibi neysân içinde ĥâşıl oluram ve lezzetüm rûĥa ĥayât vêricidür (13) ve dimâĥa ĥuvvet ve bedene menfa‘at vêrürüm ve server i selâĥinler meclisinde faĥfûrî çinîler içinde servi-ĥad, lâle-ĥad, sîmîn-

* Firdevsî-i Rûmî'nin Türkçe söyleyişe uyarlama ile kuruluşuna çeşitli sesler kattığı (*servi-ĥad, aşıl, tıfil*), eksilttiği veya deĥiştirdiği (*ĥân ı ĥâĥân, ĥâr ı yâbisem, şekker-nebât, zimistân, ser-nügün*) bazı söz veya söz öbeklerinin çeviri yazısını metnin orijinaline uygun olarak aktardık, bunlarda herhangi bir metin tamirine gitmedik. bkz. Notlar.

Yine türlü sebeplere baĥlı olarak manzum bölümlerdeki bazı dizelerde vezin hataları görölmektedir. Anlam kaybına sebep olmamak için bu türden vezin hatalarını da düzeltmedik.

beden (14) hoşka-dehen, gönca-leb, la' lîn-ğabgab, çeşm-i şehla, meh-likâ maḥbûblar merğûblar maḥlûblar ellerinden âb-ı hayât gibi dünyâ (15) pâdişâhları ben şekerüñ şerbetini nûş ederler, lezzetümden gıdâ-yı rûhânî taḥşîl edüp vaḳtların hoş ederler. Nazm: (16)

Şehd ü şeker şerbetem ki hân ı hâkân ede nûş

Lezzetüm erer dimâğa vaḳt olısar katı hoş

Haḳ beni zâhir yaratdı vèrdi lezzet hâşşalar

(17) Kıymetüm etdi ziyâde nûş edemez eli boş

Neşr: Hakîm kavlınce şeker-nebât bu vechile milḥ-i enderânîye, nemek-i Süleymâniye bu vechile (18) ta'nelerile 'itâb ı hezlile ḥitâb edicek nemek daḥı hâl diliyle acıyup acıduğundan acı sözler vèrüp eyitdi ki ey (19) şeker-nebât, ey azacuk lezzetine mağrûr olan sözleri bî-şebât, men ol nemekem ki eger hâşıyyet yüzinde dèrseñ, hezârân (20) hezâr mertebe sen şekerden benüm mertebem ziyâdedür ve eger kim merâtib dereceden su'âl ederseñ sen benüm perverdemün (21) perverdesinün perverdesisin, zîrâ ki benüm aşıl mekânüm baḥr-i 'ummândur, bârânün aşlı daḥı 'ummândandur, zîrâ ki, nazm: [144a]

Baḥr-i 'ummândan alur şuyı 'amâm

Yèrlere gökden yağar yağmur tamâm

Cümle zehrün ma'deni-durur muḥîṭ

(2) Kâtenün aşlı-durur baḥr ey hümâm

Neşr: Pes eyle olsa Baḥr-i 'ummânün bârânınun neminden hâşıl olmuş bir sazuñ fazlasınun [fazlasısın]. (3) Şol sâz ki gendüyi Nemrûd-mişâl görüp otdan ḥilḳat olmuş Şeytân-şifat gendüzün görüp baş 'ulviye çeküp (4) serkeşlik etdüğün cihetden Şâmî teberle bağruñı toğrarlar, âteşe urup çörün çöpün ḳaynadurlar, şuyunı kâselere koyup (5) seni şerbet düzerler, bunca emek çeküp saña ḥarc ederler, bir nefes şerbetin içüp fazlasın ya'nî cür'asın yabana şaçarlar. (6) Sendè hâşşa, yâ şeker, bir lezzetise bende menfa'at biñden ziyâdedür. Nite: Evvel hâşıyyetüm budur ki cemî'eṭ imenün ve kebâbuñ şekeriyem; (7) eger ki ben nemek olmasam hiç bir ta'âmdan lezzet bulunmayadı, belki tevellüd-i insân olunmayadı. Zîrâ ki vaḳtî ki ana raḥminden (8) mevlûd ki mütevellid olur ya'nî bir tıfil oğlan ki 'âlem-i ğâyibden bu 'âlem-i vücûda ki gelür, vaḳtî ki göbeğin keseler (9) cirâhat olmasun helâk olmasun dèyüben tuzdan ol tıflun nâfesi yerine ekerler. Eger ki ekilmese cirâhat (10) lâzım olur, belki âḥir ölüm ḥaddine gelür. Nazm:

Nef i çokdur ben tuzuñ aña tamâm

- (11) Ol cihetden fâyide dutar hâş u 'âm
Ben tuz olmasam cihân içre eger
Lezzetile yënmevedi hiç ta'âm

(12) Nesr: Hâkîm kavlince nemek böyle dèyicek şekker eydür: İy nemek, iñen dağı gendüñe mağrûr olup yeme (13) emek; ben ol şehd ü şekkerem ki libâsum kırtâsdur, mûnisüm efzâl-i ünâsdur, mîm-i zer gibi halk-ı 'âlem ben şekkeri ellerinde (14) rağbetile tutarlar ve dirhem dirhem bahş edüp şatarlar ve benüm mekânüm fağfûrî çiniler ve hindî kâğıdlar-durur. Sen tuzuñ hod (15) mekânı kuru hâşîr ve yâhod ayaklar altında kara yerdür ve rağbetüñ dağı yok. Eger ki halk sen tuzuñ bir kilesin bir dirhem (16) gümüñle ki alalar, milhüñ kahtlığı vardur dèyü beglerine gile kılalar. Ben nebât-ı Hameviyem ki evvelki derecede (17) eger ki hâr ı yâbisem, ammâ ki menfa'atım ziyâdedür: gözde olan ağı giderürmen ve cilâ vèriciyem ve katıları (18) yumuşadıcıyam ve çıbanları ve nâsûrî def' ediciyam ve râhile ağıñ ağırsın gidericiyam ve âcile gögsi yumuşadıcıyam (19) ve cemî' edviye cülâblarınñ nâfi'iyem ve öksürüğü def' ederem ve nefeslere dem vèrüp balğamı kıparıcıyam ve süddeyi def' ediciyam (20) ve kuluncı def' ediciyam ve şusalığı sâkin kılcıyam. Nazm:

Çok şükürler şekkerem ki ismüm-durur kandî nebât

- (21) Nûş ederse kandumâ kıanmaz benüm âb-ı hayât
Cümle lezzet içre Allâh lezzetüm kıldı lezîz
Ol cihetden tâlib olur halk-ı 'âlem şeş cihât

[144b] Nesr: Hâkîm kavlince şekker-i Hamevî eyle dèyicek milh-i enderânî dağı dile gelüp eydür: Ey şekkerî nebât, iñen (2) dağı lezzetüñe mağrûr olmağıl, hâşiyetüñe güvenmegil ki eger sen evvelki derecede hâr ı yâbiseseñ ben ikinci (3) derecede hâr ı yâbisem ve bende dağı menfa'at çehândur. Evvel bu ki baraşa nâfi'em ve dağı lağveyi giderürem ve saçı kızıl ederem ve gözün (4) ağırsın giderürem. Eger ben tuzı yakup dişe sürseler gâyet ak kılıram ve küflenmiş balğamı ve sevdâyı ve dağı âdemün kırdını (5) çıkaruram ve ben tuzdan i'tidâlile isti'mâl etseler cemî' hıltları ve 'ufûneti def' ederem, balğamdan olan şişleri giderürem (6) ve cemî' cirâhata ve giciyige ve çıbana ve 'akreb şokduğına nef' ederem ve her mu'zîñ zehrini men' ederem ve dağı anı bilmez misin ki (7) cihânün lezzeti üç nesnedür; hükemâ kavlince üçü dağı et-durur: evvel ata binmek, et yemek, et kıçmağ-durur. (8) Pes et yemeyen kimesnenün kıvveti olmaz ve nesli dağı belkim

münkaṭı' olur. Zîrâ kim kırık loğma hażm olan etden (9) bir қatre қan dörür ve bir қatre қandan bir қatre nuṭfe hâşıl olur; tevâlüd tenâsül ḥod menîdür. Nitekim Kelâm-ı Rabbânî (10) ve Kitâb-ı Subhânîde gelür kim қavluhu ta'âlâ: [XXIII:14] ثم خلقنا النطفة علقة فخلقنا العلقة مضغة فخلقنا المضغة عظما

(11) Pes eyle olsa ben nemeksüz ol etüñ daḥı lezzeti menfa'atı olmaz, bu taқdırce cemî' eṭ'imenüñ lezzetini benem lezîz қılan (12) pür-menfa'at benem. Ben nemeksüz cemî' me'kûlâtuñ lezzeti olmaz, insân iftâr қılmaz. Nazm: (13)

- Sen nemekdür eṭ'ime lezzet vèren
Her emzâca göre ḥoş şıḥhat vèren
Lezzetüme çeker maḥlûk ihtiyâc
(14) Tuzsuzın yèmek yèmez hîç қarnı aç
Aşlumuz baḥrî-durur şâfi-cisim
Eṭ'ime lezzet-durur benden қısım
(15) Nef'üm üküş girürem çok şan'ata
Lezzeti vèren benem hep ni'mete
Ḥalk-ı 'âlem olmaya hîç tuzsuzın
(16) Olsa dâyim söyleşürler tuz sözün
Lezzet-i şekker nedür yâ ḥod 'asel
Lezzet ögüp sen nemekle ède cedel
(17) Ben nemek dadıyla alur lezzet ağız
Ben nemekden fer alur ra'nâ beñiz
Böyle dèyüp lâf ururken anda tuz
(18) Diñle imdi n'olur aḥvâl-i rumûz
Şerḥ èdeyim tutarisañ baña gûş
Vèr şalavât Muştafâya olma ḥamûş
(19) DÂSÎTÂN-I MÜNÂZARA KERDEN-İ ŞEKKER VE 'ASEL VE
DÛŞ-ÂB DER-PÎŞ-İ SÛLEYMÂN 'ALEYHÎ'S-SELÂM

Neşr: (20) Ḥakîm қavlince şekker, nemek ile bu vechile baḥş èdicek bunlaruñ ḥâl dilince münâzara ve hâşıyyetde ve menfa'atda ceng ü (21) cidâl ètdügin Süleymân nebî ḥazreti gûş èdüp eyitdi ki: “Yâ şekker-i Mısrî, egerçi ki lezzetde kıymetde bî-naẓîrsin [145a] ve lâkin nemekde hâşıyyet ve menfa'at çokdur, ḥaddi yoқdur, ḥamûş ol” dèyicek nâ-gâḥ bir ḥalvâyî 'Acem, şekkerî қarma-bâdâmı (2) ḥalvâ ve 'asel-zülbiyâ ve dÛş-âbı şâbûnî ḥalvâ bişürüp birinç sînî içre қoyup Süleymân nazârına getürdi. Süleymân

hazreti (3) dahı ittifâk sükkerî karma-bâdâma şunmayup ‘asel-zülbiyâya şundığına ‘asel hâl dilince şükr edince, şekkerüñ (4) tatlu ağzı acıyup karma-bâdâma Süleymân karvayup almadığına i‘tibâr etmedüğine gâyet acıyup Süleymân sem‘ine hâlini (5) ‘arz etmek için remz yüzinden bal halvâsına hâl dilince ‘asel zülbiyâsına münâzara kıilup eyitdi ki: Ey böcek (6) kuşundusı ve kıl elek şıkındusı, senüñ ne haddüñ var ki ins ü cin meliki Süleymân nazarında benümile bir sinî içinde (7) bile tırasın; ‘ale'l-huşûş ki Süleymânüñ mübârek elini bûse kıılmağa yüz urasın. Ben ol şekker-i Mışriyem ki uçmak (8) bâğ ı bûstânlar içre gül ü gülistânlar arasında mesken dutmuşıdum ve tırna gözi gibi şâfi âb-ı revânlar (9) yöresinde gündüme mekân durutmuşıdum; çeşmeler şuyı çeşm-i kûhisârdan ki çıkar, seyl-i selsebîl olup (10) ayağuma yüz sürüp akarıdı, ızın-i Rabbânî birle ben ol neyistân arasında bitmişıdum, serv-i Tûbâ-mişâl kıadd ü kıâmet (11) uzatmışıdum, Hızır nebî-şıfat yeşil hırkıamı çignüme şalmışıdum ve bir bir ellerümi götürüp Ol beni yokdan var eden (12) Allâha, lezzet melâhat veren Pâdişâha hâl dilince şükr edüp Hallâkıımı zihn i idrâkümile naşib olduğı kadar hüsn-i (13) pâkümile Allâh u Vâhid ü Ezel idügin bilüp çağlamışıdum, başımı felekden yaña açup ellerüm gökden yaña (14) kıaldurup niyâz kıilup hızmet kemerlerin yer yer bëlüme bağlamışıdum. Ammâ ki felek-i sitemkâr ve çarh-ı zâlim devvâruñ ef‘âline (15) dahı muţţalı‘ olmuşıdum ki bahârı, faşl-ı zimistânına degmedüğine vuķûf bulmuşıdum ki mu‘ayyen görürdüm ki (16) haķıkât nazarın kıılurdum ki çarhuñ mihri kıahrına ve şekkeri zehrine degmez; zîrâ ki faşl-ı bahârda ve mevsim-i lâlezârda (17) zimistânında bûsitânında ve cihân gülistânında bir gonca ki gül gibi gülüp açılsa beş günlük ‘ömrine (18) mağrûr olup berg-i şükûfesi çevre yaña şaçılsa ‘âkıbet gülâbdancı ol gülüñ şuyın çıkarup gülgün (19) şarâb mişli gülâb eder ve bağırı kıahr odına yakup kebâb eder ve benefsec çarh guşşasından kıâmetini dâl edüp (20) göklere boyanup mâtem tutar, baş aşâğa şalup ser-nügünligile gönlini pür-ğam tutar ve nergisüñ gözlerin (21) derd-i felek şerâ-yı kıahrıla pür-nem tutar ve serverân-ı çarh-ı bî-amân ucından bağırı şerha şerha toğrayup zâr u giryân olupdur [145b] çarh-ı gaddâr hâline ve devr-i sitemkâr ef‘âline fehm edemedüğinden bir ayak üzre hayrân kıalup-durur ve lâle-reng nârdevâr (2) bağırına dâğ urmuşdur ve sûsenüñ dilini kıafâsından [...], şakâyık-ı zaymurân yüregine dâğ urmuşdur ve dahı ergavân çiçeginüñ (3) bağırı kıanın hâke yıksân etmişdür; bahâr mevsiminde biten şükûfeleri bâd-ı hâzân yele vërdügin kim gördüm, mütehayyir (4) hayrân kıalup engüşt ber-dehân urdum;

zîrâ bildüm ki ben dağı felekün qahrına tuş olısam, bâd-ı hazân zarretiyle zimistân vaqtında (5) za' ferân-şifat şararup şolisaram, dest-i felek servi-kâmetümi bükse gerek, bâğubân hançer urup bağrumı sökse gerek (6) ve şekkerümi cigerümden şîr-şifat dökse gerek; bu hâlât üzre dil-perişân, zâr u hayrân tûrurken ve bu derdden (7) beñzüm rengi şolmaga ve gözlerüm bîñarı akar ve yapraklarum kenârı jâleyile tölmağa başladı. Nâ-gâh anı gördüm ki (8) çün ki faşl-ı nev-bahâr ki geçdi, bâğubân bıçağ alup gelüp beni iki bıçdı. Andan hayvânuñ postın çıkarur (9) gibi çıkarup yüzdü ya' nî kim benüm kabuğumu şoydılar ve qahr âteşine yakuban qazğan içine koydılar. Andan kaynadup şâfi (10) şuyumu aldılar, qâlîba döküp şekker kıldılar ve şekkerden karma-bâdâmı halvâ edüp bu halvâyı başı üzerine götürdi (11) Süleymân nebî nazarına getürdi. Ben umardum ki Süleymân hazreti ibtidâ baña i'tibâr kıla; zîrâ ki Allâhu ta'âlâ bende (12) lezzet lezzet qomışdur. Egerçi ki aşlumuz qamışdur, lezzetüm câna kuvvet vèrür ve şusuzları şerbetüm kandurur ve hastaya (13) şîhhat vèrür. Bu lezzet ki bende vardur meger uçmaq lezzetlerinde bulma, yoğsa ben şekkere nisbet ve mânend qanda var? (14) Bîñ derece sen baldan lezzetüm artuq-durur. Sen hod bir böceğün kuşundusısın, sende ne hâlâvet ne lezzet ola? (15) Nazm:

Ey böcek kuşundusı etme cedel

Ben nebât-şekkerem sen hod 'asel

(16) Şekkerem ki şükr eder tadan beni

Eyle lezzet vèrdi Haq 'azze ve cell

Neşr: Hakîm qavlınce şekker (17) böyle deyicek 'asel hâl diliyle şîrînlük telhden eyitdi ki: Ey şekker, sen ol nebât degül misin ki cabbâr-mişâl gendüzün (18) görüp baş feleke qaldurduğunu cihetden ve alçaklık qabûl etmeyüp göğsün göge gerüp geldüğün (19) sebebden, azacuk lezzetile mağrûr olup hîrâmân hîrâmân neyistân arasında şalınduğunu için, baş havâyâ qaldurup âb-ı revân yöresinde (20) gendüzün görüp çevre şalınup bulandüğün için, nebâtâta diller uzatduğunu için, qadd ü kâmetüne qarrelenüp vücûduñ (21) gözetdüğün için, cismüñi şerha şerha edüp başdan ayağa dek kabuğun şoydılar ve depeñi seng-i hâreyile döge döge [146a] qazğana koydılar, altuña cehennem odı gibi âteş yaqdılar ve kabuğun degirmene koyup muhkem şıkdılar, şuyunu qaynadup qâlîba döküp mükerrer etdiler; (2) ba' zını dağı nebât-sükker ve ba' zını dağı qara şekker etdiler. Pes bunca cefâ vü zahmet çekmişiken henûz uşlanmayup e'imeye dil (3) uzadursın, ol azacuk lezzetüñi gözedürsin. Añmaz mısın anı ki kabuğun

şoyup kâmişuñı toğrayup kesdiler, şekkerüñi kâğıddan (4) tâbûta koyup ‘attâr dükkânında kellesinden rîsmânıla aşdılar. Ben ol kudret ‘aseliyem ki sen lezzetile ögünürseñ ben menfa‘atımla (5) fâhr ederem; zîrâ ki sende lezzet varısa bende hâşşa menfa‘at senden biñ derece ziyâdedür. Şekker eyitdi: Nite? ‘Asel cevâb vèrdi ki (6) ol hâşşa benüm mûmumdudur ki hadd-i müseddes altı bucaqlı köşkümde vaqtî ki âdemî-zâde ben şehd-i fâyıqdan mûmı ki êdüp (7) sıkarlar, mesâcid minberleri içinde ve Mekke ve Medîne haremünde ve begler nazarında, husrev ü hâkânlar kademünde, altun gümüş sem‘adânlar üzerinde (8) yaqarlar, şeb-i târîk içinde felekdeki ay gibi kaşır için rûşen eyler ve gâmgîn gönülleri şu‘lesini birle şin eder; ve ikinci hâşşam (9) bu ki beni nebâtâtıdan cem‘eden zenbûrlar şafında Hâllâk-ı ‘âlem ki Allâh u Rezzâk-ı Benî Âdem ki ol gâni Pâdişâhdur, Kelâm-ı Mecîd (10) ve Kitâb-ı Hamîd içinde anlaruñ haqqında vahy êdüp buyurdi ki, kavluhu ta‘âlâ: [XVI: 69] يخرج من بطونها شراب مختلف الوانه فيه شفاء للناس (11) Pes mañlûk-ı ümem haqqında ki Haq ta‘âlâ anlara za‘ifliğine bakmayup vahy êde ve dañı âhîr zamân peygâmberi ki devr-i zamânda (12) gelse gerek, müctebâ ve muqtedâ ve hâtem-i enbiyâ olsa gerek; mü‘minleri aruya teşbîh êdüp bir nebî eydiserdür ki kâle'n-nebiyyu (13) ‘aleyhi’s-selâm: *يا أيها النبي مثل المؤمن كمثل النحل لا يأكل الاطيبا* Pes aruyı ki mü‘mine beñzede, ol arunuñ pâkligin ve arulığın (14) medhêde, ben ‘asel nicesi böcek kuşundusı olam; ve lâkin ben bir kudret ta‘âmıyam ki cemî‘ hükemâ ve ‘uqalâ ve zurefâ (15) bal arusı, balı ne vechile eyledüğün bilmekte ‘âcizlerdür. Egerçi cühelâ eyitdi ki nebâtât ve şükûfe arasında ve bâğ (16) u bûstân yöresinde lezzet ki alur, karnı toynıca yêr, gelüp kovanlık içre girür ve ol yapıduğum müseddes hânenüñ (17) içine komaş dëyü hikâyet êtdiler. Ammâ ki anlar gâlaş söyleyüp yañlış rivâyet êtdiler. Şahîhi budur ki aru çiçekden (18) lezîz nesne ki bulur, elcügeziyile pâkligile alur, gelüp müseddes hânesi içinde bal yapıp tamâm zahîre saqlar (19) ve dañı benüm aşlum sencileyin ‘ar‘ar-zâde ve sifli degülem; benüm aşlum ‘ulvîdür. Şekker dedı ki nite? ‘Asel eydür: ‘Uqalâdan mañfi (20) degüldür ki kûhisârlarda ve sevâhil yakınında yerlerde, şanevber ağaçlarına başra ki nâzil olup yağar, rahmet yağmuru birle (21) yağar; şâm ağaçlaruñ yaprakları üzerine şeb-nem gibi ki iner, bal arucukları dañı dillü dilince Allâha tesbîh êdüp kovanlıkda kovan [146b] içinde ki geceyile dönerler, şubh-dem ol cihâna nûr vèren güneş şu‘lesini göricek zemezme kılup pervâne (2) sem‘e tolaşur gibi semâ‘urup

meskenlerinde dönerler. Andan ol zerrîn tenlü gümüş kıanatlu arucuklar perr ü bâllerini ki (3) açuşurlar *رزقاً جديداً يوماً جديداً* mûcebince *من طلبنا و جدنا* deüyüp rızıklı rızkını ele getürmege uçuşurlar. Kâsımu'l-erzâk (4) kısmetiyle Hâk 'inâyetiyle başraya tuş gelüp şâm tılları üzerlerine kim kıonarlar *نحن قسمنا* [XLIII:32] mûcebince kısmetlü kısmetin (5) alup dönerler. Andan gelüp kıovanlık içine girürler. Ol pâk tıahir elcügezleriyle götürdükleri şehd-i fâyıķı müseddes hâne (6) içinde bal yapup zaħîre saķlarlar. Pes eyle olsa, ey 'ar' ar-zâde, benüm aşlum 'ulvîdür, sifli degül; sencileyin vücûdum siflide balçık içinde (7) bitmedi, bêlümnden iki bıçup kıabuğum şoyup şekkerrîz degirmende ögütmedi ve bir daħı bu ki bir kimesne dese ki ben seni yetmiş (8) iki dürlü ni' metle ziyâfet edeyim deüyüp 'asel yedürüp kıızmet etse 'ahdi yêrine gelür. Ol cihetden ben 'aselde (9) menfa'at ve mûmumda hâşıyyet çokdur. Nazm:

Sen şekerde varsa lezzet menfa'at
 (10) Bende yüz biñ artuğ ola hâşıyyet
 Meskenüm 'ulvî-durur esfel degül
 Senden olmamış-durur bil her cihet

(11) Nesr: Hâkîm kıavlınce 'asel şekkerile mubâhâşe edicek şekker yine hâl dilince dilşiken olup eyitdi ki: Yâ 'asel, inen (12) daħı gendüni görme, aşma yaprağı gibi göge gögsün germe. Eger başra balıyla faħr edersen, 'ulviden sifliye (13) indüm deüyü da'vî kıılursañ, kıar ve tolu ve yıldırım daħı felekden iner, şâ'ıķanuñ âteşinden ve kıaruñ şovuklığından halk bîzâr; ve âteş (14) ki 'ulvîye baş çeker ve toprak ki yüz yere sürüp diz çöküp; oddan İblîsi hıķkat etdi ve la'net etdi ki nesl-i şeyâtîn (15) havâdadur ve toprakdan Âdemi yaradup uçmağa kıoyup rahmet etdi ki nesl-i insân meskeni şerâdadur. Pes sen başra balı daħı (16) 'İsâ peygâmbere mâyidesi gibi gökden indüm deüyü faħr etdüğüñ sebebden kıavmuñ senden ayırıp kııl tobraya kıoyup muħkem şıķarlar (17) cehennemlik 'âşî gibi çıbığüñ mûmını şem'adân micmerinde oda yaķarlar ve ol ılduz böcegi gibi şu'le vèren mûmuñla ne faħr edersin (18) kim mûm daħı ve sen daħı böceğüñ kıuşundusısın ve ikiñüz daħı bir tobranuñ şıķındusısın ve eger hâr u hâşâke ve çüb-ı (19) nâ-pâke belki za'iftersin, daħı oda yaķsañ mûm gibi şu'le vèrür. Pes bir şu'le vèren mûmıla ey bî-mıķdâr tapuñ gendüni (20) ne yavlaķ görürsün? Ben ol şekkerem ki nûş edenüñ dimâğıni ter kııluram, cümle cismine kıuvvet vèrürüm. Sen 'asel hıo[d] şafrâsın arturup (21) sevdâ vèürsün ve ben ol

şekkerem ki lezzetüme server i selâfînler cân vèrürler. Sen ey ‘asel, ‘abes yère ne gavgâ edersin [147a] ve ben ol şekkerem ki sır kıamışından çün ki râz tıydum, dünyâyı terk êtdüm dilümce Hâlıkı tesbîh êtmege, yer yer (2) i‘tikâd kemerin kıuşanup yönümi beğâyâ tıtdum, ‘ârifâne bir nemed yèrine câme kabûl êtdüm, sencileyin kıovalup kıovanlığa girüp müseddes (3) tâk-ı eyvân içinde şanma ki sencileyin mûmdan câme kabûl êtdüm. Nazm:

Dünyayı terk êtmışemdür bilür Allâhu’s-şamed

- (4) Döşegüm oldu haşîr ü kıaftânım kâğid nemed
Kim bilürem terk-i dünyâ olanı sever İlâh
Ol cihetden eף ime içre muhterem kıldı Aşad

(5) Neşr: Hâkîm kıavlınce şekker kıarma-bâdâmıla ‘asel-zülbiyâ hâl dilince bu vechile münâzara kıılınca, kııl ü kıâl êdince, dûş-âb hâlvâsı (6) dağı ıztırâb ve şitâb birle ğazabdan beñiz kıızardup ve göñül kıarardup, ekşimiş küp bekmezi gibi köpürüp kıabarup (7) acı yüzile ve köpüklü dil ve nâ-ma‘ kıül sözile hâl diliyle eyitdi kim: Yâ şekker, sen ol kıamışuñ perverdesi degül misin kim bir kıantâr (8) ağırlığüñüzü bir kıızıl menkıûda alup götürürler. Andan muğaylân dikenı gibi önlerine alup ki oturlar, azacuk lezzete mağrûr (9) olduğı için bıçağıla çendüp sizi toğrarlar, kıabuğıñüzü yonup çeyneyüp ağıza alup şuyüñüzü ki şorup tadarlar, fazlasın (10) tükürüp yabana atarlar. Ben hod dervişlerüñ şerbeti-men ve pâdişâhlaruñ âlet-i şöbeti-men ve sen şekker kıamışı gendüzüñ gördüğüñ (11) ve havâyâ göğsüñ gerdüğüñ cihetden dilüñi cismüñi şerha şerha kıılıp toğrarlar. Henüz mikdârüñ bilimezsın ve cismüñi (12) kıazğana kıoyup kıaynadup şerbetüñ tıldurup henüz şâfi olup şâfi dilile tevâzu‘ kıılımsın, ben hod ol üzüm çibuğınuñ şuvıyam ki (13) Âdem-i şâfi üzümü uçmağıdan çıkardı. Pes aşlumuz mîve-i uçmağıdur ve şarâbumuz kıatresine ümerâ-i cihân ve zurefâ-i ehl-i ‘irfân cân (14) vèrürler ve benden mey hâşıl olur ki hasta içse hayât bulur ve benüm şarâbum haqqumda ‘ârifler menâfi‘u’n-nâs demişler ve (15) من الثمرات النخيل والاعناب demişlerdür. Zurefâ-i cihân benüm meddâhumdur ve bir kıarındaşım dağı hâlvâdur ki revnağ-ı dükkândur ve bir kıarındaşım dağı (16) sirke-i hemkâşî, şekkerî sirkencübündür ki şifâ-i dil-i bîmârândur, benüm hânedânumdandır ve hâlvâ-i Mekkî dostuñ ni‘ amıdur, (17) ke’l-mü’mîn hılvı ol dağı benüm cinsümdür. Ben erbâb-ı tarab ra‘iyyetüñ gereklüsiyem ve serhengân benüm dergâhumdadur ki (18) haşîş ki mücer-redlerüñ esrâr-ı kıimyâsıdur, hâk-puş benüm âsitânımdur ve dağı server i

selâfînler benüm şarâbum cür'asına müştâk (19) geçerler, 'aşık u ma'sûk arasında hicâb def' édüp göklere uçar kim zürefâ demişdür ki, nazm: (20)

Bir yüzi gün alnı ay söz geçse 'ömr olur vebâl
Şorsa dilber leblerinden bâde olur aña helâl
Mu'trib ü mey olsa mı ma'hubıla gül vaqtı eger

(21) Furşatı fevt êtseñ ola cehlile küfr ü dâlâl

Neşr: Hâkîm kavlince dûş-âb zülbiyâsı bu vechile lâf urıcağ 'asel kâl yüzinden [147b] diñlese hâl yüzünden cevâb vèrüp dedi kim: Yâ dûş-âb, hâzır-cevâb olmağıl, miqdâruñı bilgil, baña ne ta'ne urursın (2) kim mest ü huşyârligini fahr êtme kim şol nesne kim Hâk ta'âlâ Kelâm-ı Qadîminde ve Kitâb-ı Kerîminde harâm kılup eydür kim (3) kavluhu ta'âlâ:

[V: 90] يا ايها الذين امنوا انما الخمر والميسر والانصاب والازلام رجس من عمل الشيطان

Eyle olsa (4) senüñ fahrüñ mestâne ve mest ile ve haşîş yeyici hayrân ve hodperestile-durur, bu kabâhatile ögünmek ne-durur? Men hod kudret (5) ta'âmıyam ki hezâr dürlü menfa'atum var-durur, senüñ fahrüñ hod hamr ı harâmıla ve haşîş i mühmelâtıla. Yâ dûş-âb, bilmez misin ki helâl taleb (6) etmek gazâdur: طلب الحلال جهاد. Ehl-i 'irfân oldur ki helâlden yeye ve helâl taleb kıla. Benüm cemî' nesnem helâldür, senüñ hod nişf-ı (7) cüzün hamrı harâmdur. Ârifler hod helâl taleb kılar, şâliḥ 'amelde olurlar. Kavluhu ta'âlâ: [XXIII:51] كلوا من الطيبات واعملوا صالحاً (8) kim helâl taleb etmek farîzâdur her mü'minüñ üzerine ve mü'minenüñ; daḥı kâle'n-nebiyyu 'aleyhi's-selâm: طلب الحلال فريضة على كل مسلم و مسلمة

(9) Nazm:

Sen neden fahr edesin ögüp şarâb
Kim şarâbı içene vardur 'azâb

(10) Hâlîk êtdi halka çün hamrı harâm

Pes anuñ ehli çeker zecr ü 'ikâb

Neşr: Hâkîm kavlince şekker ve 'asel (11) ve dûş-âb bu vechile münâzara kılmıcağ Süleymân peygâmbere 'aleyhi's-selâm kâl yüzünden degül hâl yüzünden cevâb vèrüp dedi kim: Yâ dûş-âb (12) iñen daḥı gendüzüñi görmegil, sende menâfi'-i sirkencübîn varısa şekker[de] daḥı lezzet-i rûhânî vardur ve 'aselde daḥı hâşıyyet-i (13) Hudâyî vardur. Mâ-haşal-i kelâm, üçüñüzde daḥı niçe hâşşa vardur kim biriñüzde ol hâşşa yokdur. Ser-cümleñüzüñ menâfi' i çoğdur. (14) Nazm:

Ƙoñ nizâ‘ı êtmeñüz ceng ü cedel
Cümleñüzde hâşşa vardur mâ-haşal

(15) Her biriñüze véripdür hâşşa

Hilqati édeli Hâk ‘azze ve cell

DER-TEMŞİLÂT-I MÜNÂZARA-İ ŞEKKER VE ‘ASEL VE DÛŞ-ÂB

(16) ‘Uçalâdan mahfi degüldür kim bu kitâb-ı Süleymân-nâmenüñ muşannifi Firdevsî-bende ki (17) oldur mü’ellifi, qâl yüzinden degül hâl yüzünden şekkerile ‘aselüñ ve dûş-âbuñ münâzarasın kim söyledüm ve cümleden efzal şekkerdür (18) ki menâfi‘ in beyân eyledüm. Pes şekkerî bir temşil édüp taqrîr kılayım, ‘ilm-i meşâyih mücebince saña taqrîr kılayım. Nite? Şöyle kim (19) bir qannât ya‘nî şekkeri dilese kim aq qanddan nebât-şekker çıkara, pes qamışı toğrayup çendüp qazgana qoyup altına od (20) qoyup ol qadar qaynadurdi ki qaynaması haddi şekkerinüñ ma‘lûmıdur; ağıza gelen şerbetin alup qâlība ki dökdi, nebât-şekker (21) oldı ve ikinci def a qaynadup şerbetin alup qâlība ki döke nebât-ı aħmerî hâşıl olur ve üçüncü def a qaynadup ağıza gelen [148a] şerbetin alup qâlība ki döker âblûd-şekker hâşıl olur ve dördüncü kerre qaynadup dökdügi şerbetden şekker-i (2) taberzed hâşıl olur ve beşinci kerre qaynadup dökdügi şerbetden qâlībî mükerrer sükker hâşıl olur ve altıncı kerre (3) qaynadup dökdügi şekkerden qaba sükker hâşıl olur ki şekkerüñ alçağıdur ve yedinci kerre qaynadup (4) dökdügi şekker ki şekkerüñ çirkidür, dibinde qalur, aña qutâre dërler, gâyet qara ve bulanuq olur ve ol (5) qandî fâyıqlıguñ ya‘nî aq nebâtüñ evvel mertebesinden qutâreye degin aqlıq ve şâflıq eksilür tâ şol qara ve bulanuq qalınca. (6) İmdi qaçan bir kişi üstâduñ taşavvufından haberi olmasa aña hâşıl olmaz bu dedügümüz nesne; gönünden (7) geçürür ki bu muhtelif cinsler bir qamışdan nice çıkar ve bir qanddan nice dörür? Belki inkâr édüp eydür ki “bu qara (8) ve bulanuq ki aña qutâre dërler, hergiz bu aq şâfi qanddan degüldür” dër; anı bilmez ki bu sevâd u küdüret ol (9) aq qanduñ vücûdı eczâsına ta‘biye olmışdur ammâ görünmez; ve hâqîkatda şöyledür ki zulmet ve küdüret qand-ı (10) şâfînüñ vücûdı eczâsına ta‘biye olmuş ola tâ kim qand, qandlığı maqâmında iken andan bir naşib alup götüre (11) kim ol zulmet ve küdüret hâşıyyetidür, gendüñüñ ihtiyacı degül ve çün ki nebâtligi mertebesine erişe (12) hem andan sonra gendü naşibin ala. Pes ey mubaşşır bâqısın dahı buncılayım kıyâs eyle, her biri gendü maqâmında (13) isti‘dâdı miqdârı aqlıqdan ve şafâdan ve zulmetden ve küdüretten ki qanduñ vücûdı eczâsına ta‘biye olmışdur. (14) Her biri

naşiblerin alurlar ve kalanın qorlar, tâ kim âhir qutâre qalıcak anda bu şâfilik ve aklıktan eşer az qalur. Bâkısı cümle (15) küdüret ve zulmet olur bu ammâ ki nebât-şekkerde zulmet ve küdüret bu gözile görülmez. Ey mubaşşır, cân gözin (16) aç gör ki var mı ve qutâre[de] dahı aklık şâfilik görünmez ammâ ki vardır. İmdi bu tefâvüt kim vardır, şafâ vü zulmetden (17) nite? Şöyle kim, nebâtuñ ve kızıl şekkeruñ ve qalanuñ her birinde bir hâşıyyet vardır. Bu tefâvüt sebebiyle ki ğayrında ol (18) hâşıyyet yoqdur. Meşelâ ol yerde kim bunlaruñ birisi gerek ola, anuñ ğayrı ol maħalde gerek olmaz; zîrâ ki (19) eger nebât-sükker müfid olmasa tabîb-i hâzîk taberzed şekkerin buyurur ki bir derice aşagadır; zîrâ ki ol (20) yerde ki taberzed münâsib ola, nebât aña münâsib olmaz ve bunlaruñ her biri dericesinde ve hâşıyyetde ve gendünüñ (21) maqâmında bir kemâl vardır ki ğayrında ol kemâl yoqdur. Nitekim buyurur, qavluhu ta'âlâ: [XXXII:7] الذی احسن کل شیء خلقه

[148b] Vaqtî ki bu temşîli añladuñsa, imdi şöyle bil kim ol qand-ı şâfi bu mişâlde rûh-ı pâk-i Muħammedîdür, 'aleyhi's-selâm ve ol (2) haqîkatda ervâhuñ atasıdır, nite ki Âdem 'aleyhi's-selâm halkuñ atasıdır. Şöyle kim aña Ebü'l-beşer dërler. Hoca 'aleyhi's-selâm (3) Ebü'l-ervâh gelmişdür: یا'nî egerçi benüm sûretüm âhirete (4) tâbi' gelmişdür Âdeme, ammâ ki rûhım evvelde muqaddem olmuşdur ervâhdan. Pes enbiyânuñ ervâhı şol nebât-şekkere beñzer; (5) rûh nebât qandından zuhûra geldi ve evliyâ ervâhı kızıl şekker meşâbesinde idi ve mü'minler ervâhı âblûd-şekker meşâbesinde idi. (6) Bu kıyâs üzre ervâh-ı melek ve cin ve şeyâtîn andan hâşıl oldu, tâ şuña degin erişdi ki qutâre qaldı. Pes anuñ (7) laţifinden rûh-ı hayvânî ve nebâtî oldu, ya'nî cânavarlar ve otlar ervâhı hâşıl oldu ve keşifinden bu dört 'anâşıruñ müfred (8) ve mürekkeb zuhûra geldi ve cemî' kâyinâtuñ merâtibi bu mişâlde mefhûm ve ma'lûm oldu. Nazm:

- (9) Naql-i eşah pes budur añlarisañ
Bu hadâyîk sözlerin diñleriseñ
Her ne söz kim söyledüm taşdıq kııl
- (10) Ey muhaqqîk sözlerüm taħkîk bil
Bu rumûzı añladuñsa şehriyâr
Cümle müşkil hall olusar âşikâr
- (11) Ehl-i 'irfân sözlerine duta gûş
Remzin añla sözüñ aşlın bile hoş

- Cümle şey'e cân gözinle kıl nazâr
 (12) Saña senden cümlesi vèrür haber
 Çünkü Allâh vèrdi saña çeşm ü gûş
 Bahşış ètdi 'aql u fehm idrâk ü hûş
 (13) Vèrdi 'ilm ü vèrdi hilm ü fikreti
 Kâdirüñ tâ göresin ne kudreti
 Haq güher vèrdi saña ki ismi rûh
 (14) Senden özge şey'e olmadı fütûh
 Sende cümle görinen nûrî-durur
 Külli 'uzvuñ içre me'mûrî-durur
 (15) Şağ u şol u zîr ü bâlâ pîş ü pes
 Andan özge nesneye ètme heves
 Zikrûñ olsun her nefes fikri anuñ
 (16) Hem dilüñden gitmesün zikri anuñ
 Senligüñden kılmayınca sen güzer
 Bîr ü pâ olmayıcağaz bu nazâr
 (17) Dergeh-i Haqqa èrem dèrseñ hemîn
 Senligüñden sen kesilgil ya emîn
 Senligüñ ki olmaya saña hicâb
 (18) Nûr-ı Haqqı görisersin kâmyâb
 Cümle eşyâda görür şâhib-kemâl
 Şun' -ı Haqqı şek getürme ètme kâl
 (19) Göresin her zerrede envâr-ı Haq
 Cüz' cüz' mevc ura esrâr-ı Haq
 Pes göresin câhıla hem-câhı sen
 (20) Añlayasın اثم وجه الله 'ı sen
 Nuşhımı Firdevsinüñ aña tamâm
 Vèr şalavât Muştafâya ve's-selâm

NOTLAR:

- 143b** 1 sîniler < Far. *sîmî*: Bu sözcüğün yazımında kararsızlık vardır: *sîmî* [145a-2], *sîmî* [145a-6]. Eren, 369.
 1 kuşluk vaktı : “Kuşluk” sözcüğünün kökeni, Eren, 270-271’de de tespit edilememiştir.

- 1 çâşni-gîrler < çâşnî-gîr : Kelime sonunda bulunan uzun ünlülerin yazılmayıp harekeyle gösterildiği örneklere yazmada oldukça sık rastlanır. krş. *sîni* [143b-1] ; *nemek-i Süleymânî* (سُلَيْمَانِيَّة) [143b-17] ; ‘*ulviye* (عُلُويَّة) [144a-3] ; *nebât-ı Hameviyem* (حَمَوِيْم) [144a-16].
- 1 şofraları < Ar. *süfrefe* : Redhouse, 1062a.
- 2 yırtıcı kuşlar : Topaloğlu II, 655'te *yırtıcı canavar* (Ar. *sebu'*) geçmektedir. krş. *hubûbât yeyen kuşlar* [143b-3].
- 2 leşlerin < Far. *lâş* ~ *lâşe* : Şükûn III, 1730'da “Arapça lâ-şey kelimesinden hafifletilmiş” olduğu söylenmektedir.
- 3 hubûbât yeyen kuşlar : “Yırtıcı kuşlar” yanında zooloji terimi olarak dikkati çekmektedir.
- 3 yeyen : Türkçede kapalı e (è) sesinin bulunduğu kelimeleri metinde gösterilmiştir. Ancak, yazmada bu sesi ayırt etmeye yarayacak özel bir işaret kullanılmamış, bir iki örnek dışında her yerde yalnızca hareke(esre) ile gösterilmiştir. Buradaki örnek (yeyen) ise, bilâkis, Türkçedeki ses değişmelerini dikkate alarak, (yiyen) şeklinde okunabilir. krş. *yeyici* [147b-4] ; *yeye* [147b-6].
- 4 nebât-şekker : Safılaştırma sırasında elde edilen birinci tip kaliteli şeker. Aynı anlamda *nebât-sükker* [146a-2]. Eksiltiyle *nebât* [148a-17,20]. (krş. *nebât sükker*, *nebât şeker* Önler 220)
- 4 tebsi (تَبْسِي) : Eren, 403'te eski ve yeni dillerdeki biçimleri tartışılmaktadır. Süleymânâme yazmasında, /b/ ve /p/ ayrımı ile /c/ ve /ç/ ayrımı çok dikkatli bir şekilde yapıldığından, çevriyazıda *tebsi* şekli benimsendi.
- 4 milh-i enderânî : Farsça sözlükte şöyle anlatılmış. “Kristalize bir cins tuz, en kaliteli tuz. *Nemek-i derânî* ve *nemek-i Turkî* de denir.” (Dihhuda XIV, 22746) Metindeki açıklaması: ‘*aîna Rûmda milh-i Ançariyye dërler*’ (krş. *nemek-i enderânî* Önler, 221).
- 5 arpa kurası: < Türkçe *arpa* ‘Hordeum vulgare’ Eren, 19. (krş. *arpa kavudı* Önler, 39)
- 5 milh-i Ançariyye : bkz. *milh-i enderânî* [143b-4]

- 5 iftâr ederdi : Yazmadaki şekil (افطار) cümlelerin anlamına uygun değil; acaba (افتار) yerine yanlış yazım olabilir mi? krş. *Ben nemeksüz cemî' me'kûlâtun lezzeti olmaz, insân iftâr kılmaz.* [144b-12].
- 6 gelesîñ : Acaba iyelik ekinden bulaşma söz konusu olabilir mi? *gelesîñ < gelesin.* Çünkü istek kipinin çekiminde, kişi eki geniz sesi (ñ) içermez.
- 6 tabağ : Metinde *tebsi* ve *sini* ile yakın anlamlı olarak birbiri yerine kullanıldığı görülmektedir: *zerrîn tebsi içinde* [143b-4]; *zerrîn tabağ içinde* [143b-6]; *bir sinî içinde* [145a-6].
- 7 durmağ (درمق) : İki satır önce (4. ve 5. satırlar) ‘*tururdi*’ biçiminde görülen fiilin yazılışındaki bu farklılık, (ط) ve (د) harflerinin gösterdiği seslerin aslında müstensih tarafından aynı ses değeri ile algılandığına dair bir kanıt olabilir. Benzer bir durum 147b-19’da da vardır: ‘*ğannâd*’ yerine ‘*ğannât*’ yazılmıştır.
- 7 tuz < Türkçe, Eren 420. krş. *milh, nemek.*
- 7 acı dillü : Acı konuşan; kızgın, yakıcı olan. Bu anlama yakın Dede Korkut’tan örnekler için: (Tezcan 2001, 328) krş. *acıyup acıduğundan acı sözler vèrüp* [143b-18].
- 7 bart baş : Tarama Sözlüğü, 421-422. Müntahab-ı Şifâ sözlüğündeki *başbert* (Önler 52) ikilemenin tabiatına uygun olarak *baş bart* şeklinde ve ayrı yazılarak düzeltilmelidir.
- 9 Etrâk-i dîhğânî : Yazmada د یهقانی . < Ar. *dihğânî* < Far. Redhouse, 930-931.
- 9 bâmları tamları < Far. *bâm* ‘dam, çatı’. Şükûn I, 257.
- 11 bârân-ı rahmet : krş. *rahmet yağmuru* [143b-10], [146a-20].
- 11 ħod < Far. ‘bizzat’. Yazmada genellikle (خوذ) şeklinde yazılmış; ancak, bir iki yerde (z)nin noktası unutulmuş.
- 12 ħuzr-pûş : Yeşil giyinmiş. Yazmada *ħızr-pûş* şeklinde harekelenmiş.
- 13.1 server i selâfînler < *server ü selâfînler* : Yazmada sık karşılaşılan bir durumdur. Atıf vavı yerine dil benzeşmesinin

- etkisi altında dar ünlüyü gösteren hareke kullanılmaktadır. krş. *hân ı hâkân, 'itâb ı hezlile, hâr ı yâbis, zihn i idrâkümile ...*
- 13.2 servi-ğad : Yabancı kelimeleri Türkçe hece yapısına uydurmayı, *Süleymanname*'de yaygın bir şekilde gözlemlemek mümkün. krş. *servi-ğâmetümi* [145b-5], *aşıl* [143b-21], *tıfil* [144a-8].
- 16 hân ı hâkân < *hân u hâkân* : bak. [143b-13.1]
- 16 êde nûş , êrer : Kapalı e (è) sesinin bulunduğu varsayılan sözcükler Süleymânâme'nin bu yazma nüshasında hemen her zaman ilgili harfin altına konulan hareke(esre) ile gösterilmiştir. Ancak 16. satırdaki bu örnekler (*êde nûş, êrer*) manzum bölümde yer aldığı ve ilk hecesinde imale zorunluluğu bulunduğundan elif ve yâ ile *êde nûş* (ايدده) *êrer* (ايرر) şeklinde yazılmış, 'esre' ile harekelenmiştir. Nesir bölümünde de nadiren benzer örneklere rastlanmaktadır: *dâyüben* (ديويبن) [144a-9] krş. *yeyen* (بيان) [143b-3]
- 17 eli boş : Yoksul. Tarama Sözlüğü III, 1433. krş. “*elibos İşe yaramaz, kötü*. Köseceli-Gaziantep; Ankara” Derleme Sözlüğü V, 1715a.
- 17 şekker-nebât : bkz. *nebât-şekker* [143b-4]
- 18 'itâb ı hezlile < 'itâb u hezlile : bak. [143b-13.1].
- 19 men ol nemekem ki : Özne görevinde 'men' bir kez daha görülüyor: *men hod kudret ta'âmıyam ki* [147b-4]. Bir yerde de, fiil çekiminde ek yerine kullanılmış; *gözde olan ağı giderür-men* [144a-17]. Birkaç yerde görülen bu morfemlerin kullanımını, yazara (dolayısıyla dönemin yazı veya konuşma diline) bağlamak yerine, müstensih'in kökeni ile ilgili olabileceğini düşünmemiz gerekir mi? bak. *olupdur* [145a-21], *çalup-durur* [145b-1], *ılduz böcegi* [146b-17], *dervîşlerüñ şerbeti-men* , *âlet-i şohbeti-men* [147a-10].
- 144a** 1 'amâm : Yazmada şeddeli yazılmış 'ammâm . Vezin gereği böyle okundu.
- 2 bir sazuñ fazlasınuñ [fazlasısın] : Burada bir eksiklik olduğu hissediliyor; cümleyi anlamlı hale getirmek için 'perverde'nin kullanımına benzetilerek tamamlandı: [143b-20]

- 3 hil'at olmuş : Yazmada *hil'at* (خَلَعَتْ) şeklinde yazılmış. Bağlama göre düzeltildi.
- 3 otan : < T. öt 'ateş'. *Süleymân-nâme* metninde bundan başka üç yerde daha (ت) ile yazılmıştır: 12b-15, 25b-14, 114a-11. Diğerleri (د) ile yazılıdır.
- 4 çörün çöpün : Bu okumaya uygun bir tanık: “çöp çör” (Tarama Sözlüğü II, 954). Acaba “çürük çöpün” (چروك چپوك) şeklinde de okunabilir mi?
- 15 kile < Ar. kîle.
- 16 nebât-ı Hameviyem : bak. *şekker-i Hamevî* [144b-1]
- 17 hâr ı yâbis < hâr u yâbis : bak. [143b-13.1].
- 17 gözde olan ağı : ‘Görmeyi engelleyen ak, leke’ anlamında Tarama Sözlüğünde bulamadım. Ancak, Müntahab-ı Şifâ’da aynı şekilde geçiyor: *göze düşen ağı* (Önler, 31). Ayrıca krş. ‘3393 *Göz ağarsa görmez*’ (Dilçin 425; 609)
- 17 katıları : Vücuttaki sertleşmiş şiş, yumru veya bölge. Bu anlamıyla Tarama Sözlüğünde bulamadım. Ancak, Müntahab-ı Şifâ’da benzer bir örnek var: *kaṭı şişler* (Önler 178).
- 18 âcile gögsi : İlk sözcük okunamadı. ‘Sert, katılaşmış belki tıkanmış’ anlamında bir sözcük olmalı. Bu anlamda sözlüklerde *eclad* (اجلد) biçimi var. “*eclad* A. Hard (ground).” (Steingass 18b) Yazmada (أَجْمَلَه) şeklinde yazılmış. İletli anlamında (*âcile*) yerine yanlış yazım olabilir mi?
- 144b** 1 şekker-i Hamevî : Bir tür şeker. < *Hama*. Arabistan ve Afrika’da bu isimle anılan birçok şehir olduğunu Şemsettin Sâmî söylüyor: bak. “(حمه) Kāmüsü’l-a‘lām, c.III, 1987”. krş. *nebât-ı Hamevî* [144a-16]
- 6 nef : Yazmada (دَفْع) şeklinde yazılmış. Cümlenin anlamına göre düzeltildi.
- 9 dörür : Metinde (دور) şeklinde yazılmış olması, belki “-*durur*” okuyuşunu akla getirebilir; ancak hemen sonraki cümlede yer alan “*hâşıl olur*” yüklemi, cümleler arasındaki ardışıklığı sağlayan “*dörür*” okuyuşunu desteklemektedir.

- 10 [XXIII:14] : Birinci rakam sure, ikinci rakam ayet numarasını gösterir.
- 13 sen : Burada ve 16. satırda geçen “sen”, cümledeki özne yüklem uyumunu bozuyor. Birinci teklik kişi seslenmesi “ben” yerine yanlışlıkla yazılmış olabilir.
- 13 Sen nemekdür eṭ‘ime lezzet vèren : Cümle, sözdizimine uygun şekilde tamamlanırsa, şöyle olur: *Sen nemekdür eṭ‘ime[ye] lezzet vèren*. Fakat, o zaman da vezin bozulmaktadır. Bu yüzden metne eklenmedi.
- 16 Olsa dâyim söyleşürler tuz sözün : Burada şöyle anlam verilebilir: ‘(İnsanlar tuzdan mahrum kalırlarsa), her zaman tuzun lafını ederler, tuz hakkında konuşurlar.’ Bu mısra, ‘*Olsa dâyim söyleşürler tuzsuzın*’ şeklinde de okunabilir. O takdirde, ‘(İnsanlar tuzdan mahrum kalırlarsa), her zaman tatsız tuzsuz sohbet ederler.’ anlamı verilebilir.
- 19 dûş-âb : Üzüm ve hurma pekmezi. Şükûn II, 956.
- 21 şeker-i Mısrî : Bir tür şeker. krş. *nebât-ı mısrî* (Önler 220)
- 145a** 1 bir ḫalvâyî ‘Acem : < Ar. حلوائى Redhouse, 802a.
- 1 şekerî ḫarma-bâdâm : bak. *sükkerî ḫarma-bâdâm* [145a-3]
- 2 şâbûnî ḫalvâ : Bir tür helva. krş. (صابونیه) A. “Name of a kind of *sweetmeat*” Redhouse, 1150b.
- 2 birinç : Pirinç (metal). Yazmada imlâsı (برنج) farklı biçimlerde okumaya elverişlidir. Sözlükler genel olarak Farsçayı gösterdikleri için çevriyazısı bu şekilde yapıldı. krş. “A *birinc*, *birenc* (for P. *pireng*), Brass” (Steingass 179b)
- 3 sükkerî ḫarma-bâdâm : Bir cins tatlı. “*şeker-bâdâm* Sugared almonds; Dried apricots stuffed with almonds” (Steingass 752a). krş. *sükkerî pâlude* Tezcan 2004, 77.
- 3 ‘asel-zülbiyâya : Bal ile yapılan bir tür tatlı. < Far. zelübiyâ (Amîd 738). Ar. zelîbiyâ ‘A sort of fritter or pan-cake’ (Steingass, 620b.) krş. *bal ḫalvâsı* [145a-5].
- 4 ḫarvayup : Elle tutup almak, kavramak. Tarama Sözlüğü IV, 2324. Clauson, bu fiilin eski ve yeni Türk dillerindeki diğer biçimlerini de veriyor (EDPT, 646a). Bugün Türkçedeki biçimin (*kavra-*)

metatez ile oluştuğu anlaşılıyor.

- 5 ‘asel zülbiyâsı: bak. ‘*asel-zülbiyâ* [145a-2 , 147a-5]
- 5 bal halvâsı: krş. ‘*asel-zülbiyâ*, ‘*asel zülbiyâsı*
- 5 böcek kuşundusı : ‘kuşundu’ ayrıca, 145b-14,15 ve 146b-18’de de geçiyor. ‘Kusmuk’ Tarama Sözlüğü IV, 2750.
- 6 kıl elek : ‘kıl’ burada her halde *saç* veya *yele* türünden bir malzeme değildir. Bilâkis, sert hayvan kılından, özellikle atların kuyruklarından yapılan malzeme kastedilmiş olmalıdır. Sözcüğün kökeniyle ilgili bilgi, Clauson sözlüğünde vardır: (EDPT, 614b) krş. *kıl tobra* [146b-16]
- 6 kıl elek şıkındusı : ‘şıkındu’ burada ‘öz, *ekstre*’ anlamında. “usare” Tarama Sözlüğü V 3412; krş. *tobranuñ şıkındusısın* [146b-18]
- 9 durutmışıdum : Burada fiil ‘yapmak, kurmak, oluşturmak’ anlamında kullanılmış: ‘*gendüme mekân durutmışıdum*’. Anlamdan hareket ederek, yazılışı (دورتمشیدوم) olan sözcüğün ‘dörütmişidüm’ şeklinde okunması da önerilebilir. Tarama Sözlüğü II, 1274’te, ‘durdurmak, kaim kılmak’ anlamı verilmiştir.
- 12 zihn i idrâkümile < zihn ü idrâkümile. bak. [143b-13.1]
- 15 zımistânma < Far. *zemistân*. Farsça sözcüklerde esreli yazılış, yaygın bir uygulamadır. krş. *yiksân* [145b-3]
- 18 gülâbdâncı < Far. *gülâbdân* + T. -cı. Cümlenin bağlamından “gül suyu ile uğraşan, imal eden” anlamı çıkmaktadır. Ancak, burada gül suyu ile uğraşan anlamında *gülâb-cı* biçimi beklenirdi. Eklerdeki görev kaybı olarak değerlendirilebilir.
- 20 göklere boyanup : Mavi renge bürünmek, morarmak (?).
- 20 ser-nügûnligile < Far. *ser-nigûn*. Baş dönmüş, sersemlemiş.
- 21 ucından : Sebebiyle, yüzünden.
- 21 olupdur : *çalup-durur* [145b-1] Yukarıda söz ettiğimiz “men” [143b-19] ve “giderür-men” [144a-17] örnekleri ve buradaki veriler yanında ayrıca krş. *ılduz böcegi* [146b-17], *dervişlerüñ şerbeti-men*, *âlet-i şoḥbeti-men* [147a-10].
- 145b** 1 nârdevâr < Far. *nârde-vâr* (?).
- 2 süsenüñ dilini ıfâsından [...] : Cümlede yüklem bulunmayışı,

- anlaşılmasını zorlaştırıyor.
- 7 açar : Cümledenin öğeleri arasındaki paralelliği sağlamak için 'ağmağa' olması gerekir.
- 8 biçdi : Yoksa 'biçdi' mi okumak lâzım?
- 20 bulandugun için : 'Bulanmak' burada 'salınarak gezinmek' anlamındadır. krş. Tarama Sözlüğü I, 688.
- 146a** 1 mükerrer étdiler : 'Mükerrer etmek' saflaştırmak, rafine etmek, distile etmek demektir. krş. 'şeker-i mükerrer' Refined sugar; converse of roses. (Steingass 1300a).
- 2 nebât-sükker : Ayrıca 148a-19'da da geçiyor. bak. *nebât-şekker* [143b-4]
- 2 kıra şeker: Şeker rafine edilirken en son elde edilen şekerin türü.
- 4 kudret 'aseli : Güç, kuvvet veren gıda anlamında. krş. *kudret ta'âmyam* [146a-14]
- 8 şin : Sevinçli, mesut. < şen. Ermeniceden alıntı olduğu hakkında bak. Tezcan 2001, 128.
- 9 zenbûr : krş. *aru*
- 12 aru : Arı. *bal arusu* [146a.15] ; *bal arucukları* [146a.21].
- 16 kıovanlıkda : 'Kovan' sözünün kökeni, Eren 254'te çeşitli kaynaklardan alıntılarla tartışılmış, fakat bir sonuca varılamamıştır. 146a-21'deki (*kıovanlıkda kıovan içinde*) ifadesinden anlaşılmaktadır ki 'kıovanlık' ile 'kıovan' yakın anlamlı kullanılmıştır. Üstelik metinde 'kıovan' bir kez geçmekte, onun yerine aynı anlamda hep 'kıovanlık' kullanılmaktadır.
- 16 kıarnı kıoyınca yér : 'Karnı doyuncaya kadar'. Bu örnekte zarf-fiil eki (-IncA), Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde yaygın olarak görülen "-a kadar" yerine kullanılmıştır; bu göreve tanıklık edecek başka örnekler de vardır : *kıara ve bulanık kıalınca* [148a-5]; *kılmayınca sen güzer* [148b-16]. Ancak, Eski Anadolu Türkçesinden sonra ortaya çıkan görev değişikliğini de bu metinde görmek mümkündür: *şükr édinca* [145a-3], *münâzara kıılınca, kıil ü kıâl édinca* [147a-5]. Bu üç örnekte ek, "-dığı zaman" yerine kullanılmıştır. Zarf-fiil ekinin aynı metin içinde eski ve yeni görevleriyle bir arada kullanılması, yazmanın istinsah tarihini de göz önüne alınca, şu çıkarımda bulunmamıza imkân vermektedir: "Eklerdeki görev değişikliği, on altıncı

- yüzyıl başında veya on beşinci yüzyılın sonunda, öncelikle ‘bulaşma’ şeklinde başlamış olmalıdır.” krş. *münâzara kılncağ* [147b-11]
- 19 ‘ar‘ar-zâde < ‘ar‘ar Ar. Dağ selvisi denilen ardıç ağacı. (Şükûn II, 1371b) ; ‘The juniper; the cypress’ (Steingass 844a). Ayrıca bak. *Burhân-ı Kâti*’, 21(Ankara: TDK, 2000)
- 20 başra : (146b-4’te de geçiyor.) Arıların bal yapmakta faydalandığı gıda ki, gökyüzünden yağar ve çam ağacının dallarında şebnem gibi görülür. krş. *basra* Derleme Sözlüğü II,545a ; *balsara* Tarama Sözlüğü I, 394 ; *balışıra* (Tezcan 2004,82). krş. *başra balı* [146b-12,15].
- 21 şâm ağaçlarının : Çam ağacı. < Ar. şem‘. Sözcüğün köeni hakkındaki açıklama ve kaynaklar için bak. Eren 77.
- 146b 4 şâm taları : bak. *şâm ağaçlarının* [146a-21]
- 7 şekerrîz : Şekerci, şekerleme üreten kişi. krş. *şannât ya‘nî şekkerci* [147b-19]
- 9 şeker : Metinde her zaman ‘şedde’ ile harekelenmiş olan bu sözcüğü (شکر), vezin gereği ‘şeker’ biçiminde aktardık.
- 10 Vezin gereği *hâşşiyet* şeklinde okundu. Bu kelimenin yazımı hakkında sözlüklerde karışıklık vardır: krş. *khâşşiyât* ‘Quality, property, attribute; peculiar nature, natural disposition’ (Steingass 439b); *khâssiyet* ‘Peculiarity, speciality; selectness; purity; goodness’ (Redhouse 821b)
- 12 aşma yaprağı < Asma ‘asmağiller ailesine ait bitkilerin genel adı’, bu bitkinin yaprağı.
- 16 kıl tobra < Far. *tobra* (Steingass 333a). Türkçede kullanılan ‘*torba*’ biçiminin metatezle oluştuğu anlaşılıyor. Tarama Sözlüğü V, 3824.
- 17 ilduz (ايلدن) : Açıklamalar için bak. 143b-19 ve 145a-21.
- 17 ilduz böceği (ايلدن بوجكى) : Ateş böceği (*Lampyrus noctiluca*). ‘*şebtâb* [Fa.] Ilduz böceği’ şeklinde Tarama Sözlüğü III, 1938’de geçmektedir. ‘*ıldız böcüğü* Yıldız böceği. Uluşiran *Şiran – Gümüşhane’ (Derleme Sözlüğü VII, 2466a). krş. *yıldız kurdu* (Tarama Sözlüğü VI, 4581)

17 çıbıguñ (جبنك) : bak. [147a-12]

- 147a** 1 sır çamışından çün ki râz tıydum : Mevlânâ'nın Mesnevî adlı eserinin ilk on sekiz beytinde anlatılan konuya işaret edilmektedir. Ayrıca Mustafa Öztürk'ün *Kıssaların Dili* kitabında anlatılan şu hikâye de konuyu açıklar niteliktedir: “*Aynı efsane Hz. Ali'ye de uyarlanmıştır: Hz. Muhammed, Miraç'ta ilâhî güzelliği tanıdıktan sonra içine düşen aşk ateşinin şiddetine dayanamayarak sırrını damadı Ali'ye nakleder. Bu sefer Ali, aynı aşkla yanmaya başlar ve sonunda tahammül edemez hâle geldiği için gider, kör bir kuyuya derdini açar. Bir gün peygamber gezinirken, kulağına Ali'ye anlattığı sırrın sözleri gelir. Hayretle sesin geldiği tarafa yaklaştığında kör bir kuyunun içinde yükselen bir kamışın rüzgarda sallandıkça sırrını ifşa ettiğini görür. Bu kuyu, Ali'nin sırrını anlattığı kuyudur.*” (*Kıssaların Dili*, Ankara: Kitabiyat, 2006, 182-183).
- 2 *kovalup* : Metinde ‘sencileyin *kovalup* *kovalığa* girüp’ ibaresinde geçen ‘*koval-*’ fiiline Tarama Sözlüğünde rastlanmadı. Ancak Derleme Sözlüğündeki bazı tanıklar, burada verilmek istenen anlamı tam olarak karşılayabilir: ‘*kovalmak (I)* (2938b) → *kofalmak (I)* *Gururlanmak, övünmek*’ (2899b).
- 3 Dünyayı terk etmişemdir bilür Allâhu’s-şamed : Yazmada “bilür” sözünden sonra bir “ol” vardır fakat, vezin bozulduğu için buraya dahil edilmedi.
- 6 ekşimiş küp bekmezi : ‘Pekmez’ için Eren 328’te şu açıklama var: “*Türk dilinin kök ve ekleriyle açıklanması güçtür. O bakımdan Farsça bir alıntı olduğu anlaşılıyor. (Far. bigmâz ... bagmâz)*” Bu görüşün, daha önceleri Räsänen ve Doerfer tarafından da dile getirilmiş olduğunu kaynaklardan öğreniyoruz: “*М.Рэсэнен (Räs.VEWT 68b) квалифицирует тюрк. bükümс как заимствование из перс. языка. К этому же мнению склоняется и Г.Дёрфер (Doerf. II № 756)...*” (Этимологический словарь тюркских языков (Л М Н П С), Москва 2003, 107-108) Buna karşılık Farsça sözlükler, ‘bekmez’ sözünün Türkçe olduğunu vurgulamaktadırlar: “*bigmâz / begmâz Türkçe. Eski. 1. Şarap ... (Firdevsî'ye ait bir örnek verilmiş)*” (Enverî II, 1002) Öte yandan Farsçada pekmez, başka sözlerle de karşılanmaktadır. bak. *düş-âb* [144b-19]

- 8 bir kıızıl menķûda : ‘Nakit altın karşılığında’. Yazmada *menķûr* (منقور) şeklinde yazılmış görünen sözün anlamına en yakın örnek kaynaklarda *menķûd* ‘nakit para’ olarak geçmektedir: “*menqūd* (Money) paid down” (Redhouse 2012a) ; “ *manqūd* Ready money (Steingass 1333b) Eğer *menķûr* (منقور) okuyuşunu doğru kabul edersek, o takdirde sözlüklerde verilen karşılıklara uygun olarak ‘hakkedilmiş, üzerine yazı veya resim yapılmış’ anlamında bir para biriminin kastedildiği sonucuna varabiliriz.
- 8 muğaylân dikenî : < *muğaylân* (مغيلان) , *hâr-ı muğaylân*. ‘Mısır ve Arabistan’da bir tür akasya veya mimozanın dikenî’ Buraya aldığımız açıklamayı veren Steingass (1282b) ve Redhouse (1925b) sözcüğün Arapça (ام غيلان) ibaresinden geldiğini belirtmişler. Ancak Redhouse A kısaltması ile, Steingass ise P kısaltması ile göstermiş.
- 10 şerbeti-men , âlet-i şöḥbeti-men : krş. *men nemekem* [143b-19], *giderür-men* [144a-17].
- 12 üzüm çibuğımuñ şuvıyam : Buradaki imlâsı şöyledir: (جبوغنك) Ancak, sözcük 146b-17’de çibıguñ (جيفك) şeklinde geçmektedir.
- 12 şuvıyam : Yazmadaki imlâ (صويم). Acaba ‘*suyıyam*’ yerine yanlış yazım mı?
- 16 sirke-i hemkâşî : Metinde *şekkerî sirkencübîn* ile eş anlamlı olarak geçmektedir.
- 16 şekkerî sirkencübîn : Şekerle yapılan ‘sirkencübîn’ şurubu. Metindeki anlatımdan bu şuruba *sirke-i hemkâşî* de denildiği anlaşılmaktadır.
- 16 ḥalvâ-i Mekkî : Bir tür helva.
- 17 ke’l-mü’min ḥulvı : Bir tür helva.
- 18 ḥaşış < Ar. حشيش Ayrıca bak. *ḥaşış ü mühmelâtıla* [147b-5], *ḥaşış yeyici* [147b-4]
- 21 dûş-âb zülbiyâsı : Pekmezle yapılan zülbiye tatlısı. krş. ‘*asel zülbiyâsı* [145a-5] ; ‘*asel-zülbiyâ* [145a-2 , 147a-5]
- 147b 4 yeyici : Açıklama için bak. *yeyen* [143b-3]

- 4 men hüd kudret ta' âmiyam ki : bak. *men* [143b-19]
- 5 hamr ı harâmıla < hamr u harâm bak. [143b-13.1]
- 5 haşîş i mühmelâtıla < haşîş ü mühmelât bak. [143b-13.1]
- 6 yeye : Açıklama için bak. *yeyen* [143b-3]
- 11 münâzara kıılıncaç : 'Münazara edince'. “-IcAK” ve “-IncA” zarf-fiil ekleri arasındaki bir bulaşma sonucunda ortaya çıkmış olmalıdır. krş. *tâ kim âhîr kuţâre kalıcaç* [148a-14]
- 13 niçe : *Süleymân-nâme*'de dikkati çeken bir husus da *nice* ve *niçe* arasındaki ayrımdır. Nitelik bildirdiği zaman “c” ile (نچه) ve nicelik bildirdiği zaman “ç” ile (نچه) yazılmaktadır.
- 19 kıannât ya' nî şekkercî : < Ar. kıannâd (Steingass 989b) krş. *şekkerrîz* [146b-7]
- 19 aķ kıand : Kesme şeker. “*şeker-i sefid* Lump sugar, fresh sugar”(Steingass 752a) krş. *aķ şeker* (Önler 31, 281)
- 20 Metnin bu satırından başlayarak şeker üretiminde işlemlerin hangi sırayla yapıldığı ve ne tür şekerin elde edildiği anlatılmaktadır. Buna göre, şeker kamışı alınıp kaynatılmaya başlandıktan sonra her defasında kaynamakta olan kazanın ağız kısmına gelen şerbet alınıp kalıplara dökülür ve tekrar kaynatmaya devam edilir. Şekerin türleri en kalitelisinden başlayarak şöyle sıralanmıştır: I) nebât-şekker 147b-20; II) nebât-ı aķmerî 147b-21 ; III) âblûd-şekker 148a-1; IV) şeker-i taberzed 148a-2 ; V) kıâlîbî mükerrer sükker 148a-2; VI) kıaba sükker (şekkerüñ alçağıdur) 148a-3 ; VII) kuţâre (şekkerüñ çirkidür, dibinde kıalür ... ğâyet kıara ve bulanuķ olur) 148a-4. krş. *kıara şekker êtdiler* [146a-2] Şekerin türleri konusunda Ferheng-i Ziya'da şöyle bir açıklama var: “*fânîd 'Kelle şekeri' (Nâşırî) şekerin nevilerini şöyle tarif ve izah ediyor: beyaz şekeri kaynatıp süzdükten sonra dondururlarsa ona (nebât-ı sefid) tekrar tasfiye edilirse (şeker-i süleymânî) üçüncü defa tasfiye edilip çam fıstığı kozalağı şeklinde kaba dökülürse (fânîd) üçüncü kaynatışta mübalâğa edilirse (eblûc) derler ki kand-i mükerrerdür. Bir daha pişirilirse (nebât-ı sencerî) denir. Üçüncü kaynatışta onda bir süt ilave edilip katılaşınca kadar bırakılırsa (teberzed) derler.*” (Şükûn III, 1406)

- 21 nebât-ı aḥmerî < Ar. (احمر) Kalite bakımından ikinci sırada olan şekerin adı. krş. *kıızıl şekkerüñ* [148a-17], [148b-5] krş. *kıızıl şeker* (Önler 282)
- 148a** 1 âblûd-şekker : Kalite bakımından üçüncü sırada olan şekerin adı. < Far. *âblûc* ‘Nebat şekeri denilen dondurulmuş şeker. Kand-i mükerrer de denir. bkz. fânîd.’ (Şükûn I, 21) “*âblûc* Kand-i sefid ismidir ki hâlen nebat şekeri muharrefi lûbet şekeri dedikleri şekerdir. Şîre-i şeker tabh-ı sâliste mübalağa olunmakla olur. Buna kand-i mükerrer dahi derler.” *Burhân-ı Kâtî*, 6 (Ankara: TDK, 2000)
- 2 şekker-i ṭaberzed : Kalite bakımından dördüncü sırada olan şekerin adı. Steingass sözlüğünde (طبرزد) ve (تبرزد) maddeleri vardır. Sözlüğün 808. sayfasındaki (طبرزد) maddesinde (a) kısaltması ile sözcüğün kökenini Arapça olarak göstermekte, fakat burada verilen anlamın (akide şekeri) Farsçada tespit edildiğini belirtmektedir. Farsça (تبرزد) için 279. sayfaya gönderme vardır. “a. طبرزد *tabar zad*. (for P. تبرزد q.v., p.279) Sugar-candy; conserve of roses. (Steingass 808)” krş. *şeker-i ṭabar zad* (Önler 281)
- 2 kâlibî mükerrer sükker : Kalite bakımından beşinci sırada olan şekerin adı. Rafine edilmiş şeker (kesme şeker ?). “*şeker-i mükerrer* Refined sugar; converse of roses” (Steingas 1300a)
- 3 kâba sükker : Kalite bakımından altıncı sırada olan şekerin adı. ‘Düşük’ kaliteli şeker. Metinde ‘şekkerüñ alçağıdur’ denilerek kalite bakımından en sonda yer aldığı ifade edilmiştir. Azerbaycan Türkçesinde bu anlamda kullanıldığı biliniyor: “*alçağ* ‘низкий сорт’ (Этимологический словарь тюркских языков – гласные, Москва 1974, 144)
- 4 kuṭâre : Metinden anlaşıldığına göre, ‘şeker kamışının uzun süre kaynatılmasından sonra kazanın dibinde kalan ‘çamur’ biçindeki tortunun adıdır. Metinde ‘siyah ve bulanık’ olduğu da belirtilmektedir. Bu anlamlara uygun olan ve yazmadaki imlâya sahip bir sözcüğe rastlamadım. Ancak yazmada (قطاره) yerine yanlışlıkla (قطاره) yazılmış olduğunu kabul edersek, çözüme bir

- adım yaklaşmış oluruz. “A قٲار *qutâr* The smell of meat roasting, of a boiling cauldron, or of a burning bone; ... soot of a kettle” (Steingass 954b) krş. *ķara Şekker  tdiler* [146a-2]
- 4 bulanuķ : ‘*ġ yet ķara ve bulanuķ olur*’ Şeker kamışının kaynatılması sonucunda kazanın dibinde kalan tortu, ‘kara ve bulanık’ olarak nitelendirilmiŐ. Buradaki ‘bulanuķ’ nitelemesini “saf olmayan, homojen olmayan” Şeklinde anlamlandırmak mümkün olduğu gibi, ‘ĉamur gibi bulaŐık’ anlamı da verilebilir.
- 8 sev d : Yazmadak      . Metnin bağlamına göre düzeltildi. krş. *zulmet ve küdüret* (9)
- 9 ķand-ı Ő fi : Kesme Şeker. Metinde ‘*aķ ķand*’ ile eş anlamlı olarak kullanılmıştır. Ayrıca yakın anlamlı olarak başka tamlamalar ile ifade edildiği de g r lmektedir: bak. *ol ķand  f y klığu  ya‘n  aķ neb tu * 148a-5; *Şehd-i f y ķdan* 146a-6.
- 12 b ķısın : Yazmadaki iml sı :      
- 14 t  kim  hir ķu  re ķalıcak : Zarf-fiil eki (-IcAK) burada “-a kadar” yerine kullanılmıştır. Bunu bir görev deĖiŐikliĖi olarak değil, Eski Anadolu Türkçesinde yaygın olarak görülen -IcAK “-dığı zaman” ekiyle “bulaşma” olarak değerlendirmek gerekir. krş. *m n zara ķılıncaķ* [147b-11]
- 17 kıızıl Őekker n : bak. *neb t-ı aķmer * [147b-21]
- 17 neb t : Eksiltiyile “neb t-Şekker” yerine kullanılmış. bak. [145b-15]
- 19  aberzed Şekkeri : krş. Şekker-i  aberzed [148a-2]
- 20 dericesinde < Ar. *derece*. Yazmada            krş. derice [148a-19]
- 20  aberzed: bkz. * aberzed Şekkeri*
- 148b** 5 kıızıl Şekker : bak. *neb t-ı aķmer * [147b-21]
- 5 neb t ķandı : krş. *neb t-Şekker*.
- 20 Kur’an-ı Kerim [II: 115]’den alıntı.
- 20 Yazmadaki iml sı            

KAYNAKÇA

- ABİK, Ayşehan Deniz. (2005). *Meyveler Münazarası*. Ankara: Seçkin.
- BÜYÜKKARCI, Fatma. (1995). *Firdevsî-i Tavîl and His Da‘vet-nâme*. Sources of Oriental Languages and Literatures, Harvard University.
- CLAUSON, Gerard. (1972) *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*. Oxford.
- Derleme Sözlüğü*. I-XII, Ankara: TDK (1963-1982).
- DİHHUDA, Ali Ekber. (1377 = 1998). *Lugatnâme*. Tahran: Dânişgâh-ı Tahran, (2. baskı)
- DİLÇİN, Cem. (1991) *Süheyl ü Nev-bahâr*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi.
- DİRİÖZ, Meserret. (1980). “Türk Edebiyatında Münâzara”. *Millî Kültür* 2(1):20-22.
- EREN, Hasan. (1999). *Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü*. Ankara.
- HASAN ‘Amîd. (1367). *Ferheng-i Fârsî ‘Amîd*. Tahran: İntişârât-ı Emîr-i Kebîr
- HASAN Enverî. (1381-2002) *Ferheng-i Bozorg-i Suhan*. Tahran: İntişârât-ı Suhan.
- JARRING, Gunnar. (1936). *The Contest of The Fruits*. Lund.
- JARRING, Gunnar. (1981). *Some Notes on Eastern Turki Munazara Literature*. Lund.
- JARRING, Gunnar. (1989). *The Thiefless City and The Contest Between Food and Throat*. Lund.
- KARATAY, Fehmi Edhem. (1961). *Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Kataloğu*. C.II, İstanbul: Topkapı Sarayı Müzesi.
- KÖPRÜLÜ, M. Fuad. (1977). “Firdevsî”. *İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: MEB.
- KUT, Günay. (1986). *Et-terkibât fî Tabhi’l-Hulviyyât*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Kutb-nâme*. (1980) (Haz. İ. Olgun - İ. Parmaksızoğlu). Ankara: TTK.
- LEVEND, Agâh Sırrı. (1980). *Divan Edebiyatı*. İstanbul:Enderun.
- LEVEND, Agâh Sırrı. (1988). *Türk Edebiyatı Tarihi*. Ankara: TTK (3. Baskı).
- ÖNLER, Zafer. (1999) *Müntahab-ı Şifâ II Sözlük*. İstanbul: Simurg.
- REDHOUSE, James W. (1921) *A Turkish and English Lexicon*. Constantinople: H. Matteosian.

- SERDAROĞLU, Ş. Vildan. (2004). "Zâtî'nin Gazellerinde Şeker ve Şekerli Mamüller Yahut Zâtî'nin 'Şeker'li Şiirleri". *Journal of Turkish Studies* 28(I): 393-406.
- SERTKAYA, Ayşegül. (2005). "Yakîni'nin Ok Yay-ning Münâzarası". *TDED* 33, İstanbul: İst. Üniv.
- SMITH, Grace Martin. (1984). "Aşüre and in Particular, The 'Aşüre of Muharrem'". *Journal of Turkish Studies* 8:229-231.
- STEINGASS, F. (1892,1998) *Persian-English Dictionary*. Lebanon : Beirut.
- ŞÜKÛN, Ziya. (1984). *Farsça-Türkçe Lûgat*. I, II, III. İstanbul: MEB.
- Tarama Sözlüğü*. I-VIII, Ankara: TDK (1963-1977)
- TEZCAN, Semih. (1998). *Bir Ziyafet Defteri*. İstanbul: Simurg, TDAD 25.
- TEZCAN, Semih. (2001). *Dede Korkut Oğuznameleri Üzerine Notlar*. İstanbul: YKY.
- TEZCAN, Semih. (2004). *Evliya Çelebi Seyahatnamesi Okuma Sözlüğü*. İstanbul: TDAD 37.
- TOLASA, Harun. (1983). *16. y.y.da Edebiyat Araştırma ve Eleştirisi*. İzmir: Ege Üniversitesi.
- TOPALOĞLU, Ahmet. (1978) *Kur'an Tercümesi. İkinci Cilt (Sözlük)*. İstanbul: Kültür Bak.